

Lublin, styczeń 2018 r.

Dr hab. Beata Jeżyńska prof. nadzw.
Katedra Prawa Rolnego i Gospodarki Gruntami
Wydział Prawa i Administracji
Uniwersytet Marii Curie Skłodowskiej w Lublinie

RECENZJA
rozprawy doktorskiej mgr Pawła Popardowskiego
Reguły konkurencji w rolnictwie w prawie Unii Europejskiej
Warszawa 2017, 339 s.

1. Ogólne kryteria redakcyjne

Rozprawa doktorska mgr Pawła Popardowskiego nosi tytuł „***Reguły konkurencji w rolnictwie w prawie Unii Europejskiej***”. Obejmuje pięć rozdziałów merytorycznych oraz rozważania wstępne (Wstęp), rozważania końcowe (Zakończenie), wykaz skrótów, wykaz literatury oraz wykaz orzecznictwa. Wszystkie rozdziały są związane z tematem pracy i stanowią zamkniętą całość rozważań. Każdy z rozdziałów został wewnętrznie rozbudowany, a treść podzielona na podrozdziały oraz dalsze jednostki redakcyjne, stosownie do merytorycznych założeń pracy. Prowadzone rozważania koncentrują się wokół tezy głównej rozprawy i stanowią przemyślany, starannie sformułowany i usystematyzowany logiczny ciąg analizy i wniosków. Tezy szczegółowe zostały dobrze sformułowane oraz obszernie uzasadnione, wskazując na ich znaczenie dla zasadniczego toku rozumowania i wnioskowania. Spisy, odsyłacze oraz wykazy zawarte w pracy zostały sporządzone prawidłowo. Cytowania są prowadzone poprawnie i właściwie oznaczone.

Tym samym zostały spełnione ogólne kryteria redakcyjne, jakie powinny cechować rozprawę doktorską.

2. Temat rozprawy

Wybór tematu rozprawy doktorskiej został dokonany trafnie. Autor podjął temat ciekawy oraz ważny, zarówno ze względów teoretycznych, jak i praktycznych. Z teoretycznego punktu widzenia prawna problematyka reguł konkurencji, które kształtują europejski rynek rolny jest aktualnym i dyskusyjnym przedmiotem badawczym, który zasługuje na monograficzne i wnikliwe opracowanie. Jak dotąd takiego opracowania w polskiej literaturze nie ma, a dotychczasowe pozycje związane z wybranym przez Doktoranta tematem pracy koncentrują się przede wszystkim na

regułach ogólnych, pomijając specyficzne odniesienia funkcjonowania i ochrony konkurencji w rolnictwie. Autor osadza rozważania stosowania reguł i ochrony konkurencji w szerokim kontekście rolnictwa ujmowanego, jako szczególny sektor działalności, wykraczający poza aspekty ekonomiczne, ale mający znaczenie środowiskowe, społeczne, polityczne a nawet humanitarne, związane z ochroną podstawowego prawa człowieka - prawa do żywienia. Działalność rolnicza, w toku podjętych w pracy analiz, jest ujmowana jako wytwarzanie i wprowadzanie do obrotu specyficznych i nie dających się zastąpić dóbr publicznych. Takie ujęcie, już na wstępie zasługuje na podkreślenie i uznanie, przełamuje bowiem konwencjonalne ujęcie rolnictwa li tylko, jako jednego z działów gospodarki krajowej czy europejskiej. Rozważania dysertacji uzyskują tym samym nowy, poszerzony kontekst. Problematyka działalności gospodarczej w ramach szeroko rozumianej rolniczej działalności wytwórczej ujawnia nadal dyskusyjne w ustawodawstwie i piśmiennictwie, zagadnienia teoretyczne, co do znaczenia i funkcji gospodarstw rolnych w realiach zrównoważonego rozwoju i wielofunkcyjnego rolnictwa, oraz ram ochronnych z jakich mogą korzystać przedsiębiorcy rolni uczestniczący w europejskim rynku rolnym. Wobec podnoszonych zastrzeżeń odnośnie do interwencyjnego i protekcyjnego charakteru Wspólnej Polityki Rolnej UE, przyjęty w rozprawie szeroki, wielopłaszczyznowy kontekst rozważań, wyznacza jej specyficzny walor teoretyczny.

Znaczenie praktyczne omawianych w rozprawie problemów, nabiera szczególnego znaczenie przy uwzględnieniu najnowszych założeń polityki rolnej UE oraz jej przyszłego kształtu. W tym zakresie istotne mogą okazać się zarówno negocjacje wewnętrzne, jak i zobowiązania międzynarodowe UE kształtowane przez kolejne porozumienia i umowy o charakterze transkontynentalnym. Do sfery zagadnień praktycznych zaliczyć należy, stanowiącą zasadniczą część rozważań, problematykę zakresu ograniczeń reguł konkurencji w rolnictwie, jako czynnika (co najmniej potencjalnie) zniekształcającego tak europejski rynek wewnętrzny, jak i globalny, którego uczestnikiem jest Unia Europejska.

Z powyższych względów wybór tematu rozprawy doktorskiej należy uznać za trafny, nowatorski oraz istotny ze względów poznawczych, teoretycznych, społecznych i gospodarczych.

3. Cel i teza badawcza rozprawy

Sformułowany podstawowy cel recenzowanej rozprawy doktorskiej zakłada ustalenie oraz ocenę, czy i w jakim zakresie wyrażone w prawie unijnym reguły ochrony konkurencji w rolnictwie odzwierciedlają specyfikę tego obszaru gospodarki, a tym samym, czy pozwalają na właściwą realizację celów unijnej polityki rolnej.

Zasadnicza teza badawcza zmierza do wskazania zasadności wprowadzenia i utrzymania dla unijnego rolnictwa szczególnego reżimu ochrony konkurencji, a przyjęte rozwiązania stanowią konsekwencję podporządkowania reguł konkurencji celom polityki rolnej i stanowią odzwierciedlenie sektorowego podejścia prawodawcy UE do funkcjonowania rolnictwa (s. 15). Osiągnięcie tak sformułowanego celu oraz tezy badawczej wymagało określenia kilku zasadniczych pól badawczych, w ramach których, Autor z dobrą znajomością zagadnień, zaprezentował najistotniejsze problemy i sformułował dobrze uzasadnione wnioski.

Pierwsze pole badawcze objęło problematykę wieloaspektowych uwarunkowań sektora rolnego, które determinują jego szczególny charakter, wskazują na odrębność procesów wytwórczych i egzystencjonalne znaczenie wytwarzanych dóbr. Badania mają tu charakter interdyscyplinarny, uwzględniają zagadnienia społeczne, polityczne środowiskowe, makroekonomiczne i humanitarne. Doktorant, w sposób właściwy usystematyzował ujawniające się zagadnienia i ich konsekwencje dla sektora rolnego w UE. Kolejne pole badawcze uwzględniło problematykę ogólnie obowiązujących reguł konkurencji w gospodarce, zaś ostatnie pole badawcze, dotyczy już stricte zagadnień objętych tematem pracy i koncentruje się na analizie przepisów kształtujących korelację między polityką konkurencji a Wspólną Polityką Rolną UE oraz stosowania reguł ochrony konkurencji w rolnictwie.

Rozważania poszczególnych pól badawczych nie budzą zastrzeżeń merytorycznych, są prowadzone poprawnie, w sposób umiejętny i z dobrą znajomością prezentowanych zagadnień oraz z zachowaniem dyscypliny rozważań naukowych. Pewne zastrzeżenia można tylko sformułować odnośnie do przyjętych proporcji i obszerności prezentowanych poszczególnych zagadnień, co będzie przedmiotem dalszych uwag.

4. Metody badawcze

Układ treści pracy został prawidłowo opracowany tworząc spójną i logiczną merytorycznie całość, która konsekwentnie łączy główny cel rozprawy doktorskiej wyrażony w podstawowej tezie rozprawy, z tezami szczegółowymi stanowiącymi element analizy i wnioskowania w zakresie tematu pracy. W rozprawie zastosowano przede wszystkim formalno-dogmatyczną metodę badawczą, właściwą dla prowadzonej analizy przepisów prawnych. Analiza obejmuje obszernie wykorzystane regulacje prawodawstwa UE z zakresu ukształtowanych traktatowo reguł konkurencji oraz interwencyjnych mechanizmów (rynkowych i strukturalnych) wspólnej polityki rolnej wynikających z prawa pierwotnego oraz pochodnego.

Interdyscyplinarne aspekty rozważań, zwłaszcza w pierwszej części pracy, uzasadniły wykorzystanie także dalszych metod badawczych, które pozwoliły Autorowi na

wykorzystanie dorobku innych nauk, zwłaszcza społecznych, politologicznych i ekonomicznych.

5. Układ wewnętrzny i problematyka pracy

Układ wewnętrzny rozprawy doktorskiej mgr Pawła Popardowskiego został prawidłowo ujęty. Struktura pracy odpowiada kierunkowi argumentacji wyznaczonemu przez sformułowany cel badawczy, główne wątki problemowe oraz przyjętą przez Autora wstępną hipotezę badawczą. Kolejne rozdziały stanowią przedmiot dobrze określonych i logicznie ze sobą powiązanych rozważań.

Recenzując rozprawę należy zwrócić uwagę na następujące zagadnienia stanowiące meritum rozważań.

Wstęp (s. 8 – 16) stanowi wprowadzenie do zagadnień merytorycznych ujętych w kolejnych rozdziałach. W treści zostały omówione zagadnienie uzasadniające wybór problematyki, cel pracy, metody badawcze oraz główne wątki problemowe. Autor dokonał także krótkiej prezentacji zagadnień podjętych w kolejnych rozdziałach dysertacji. Tym samym Wstęp spełnia wymagania stawiane pracom doktorskim w obszarze nauk społecznych.

Rozdział pierwszy (s. 17 – 54) rozprawy, zatytułowany został jako „*Społeczno – gospodarcze uwarunkowania sektora rolnego*”. Rozważania zawarte w tej części pracy zasługują na wyjątkową uwagę, i w mojej ocenie przesądzają o szczególnym walorze całej rozprawy. Autor osadził bowiem rolnictwo w szerokim kontekście ustroju gospodarczo – społecznego, kształtowanego przez zróżnicowane czynniki, nie mające odpowiedników w innych sferach aktywności gospodarczej i stosunków międzyludzkich. Agropredsiębiorczość, w opinii Autora, kształtuje złożone więzi gospodarcze, wydłuża łańcuch żywnościowy i zwiększa liczbę uczestników rynku rolnego (s. 26). Konsekwencją takiego stanu, jest z jednej strony społeczne i polityczne traktowanie producentów rolnych, jako dysponentów produkcji żywności (s. 37), a z drugiej, stale słabnąca ich pozycja gospodarcza względem pozostałych uczestników rynku rolnego (s. 27, 53). Zgodzić się należy z oceną Autora, że działalność rolnicza ma charakter wielofunkcyjny, a poszczególne funkcje wzajemnie się dopełniają i kształtują, czy wręcz gwarantują ład społeczny (s. 20, 38). Za mające wyjątkowy walor poznawczy i badawczy uznać należy rozważania o wymiarze ogólnoludzkim, w których podkreślone zostało znaczenie żywności, jako produktu nie mającego odpowiednika ze względu na bezpieczeństwo publiczne – zdrowie, gwarancję życia, prawidłowego rozwoju tak jednostki ludzkiej, jak i całego społeczeństwa (s. 31). Aspekt ochrony praw człowieka (prawa do wyżywienia), jako

determinanty polityki rolnej i mechanizmów kształtujących współczesne rynki rolne, został przez Autora trafnie określony i przekonywująco uzasadniony (s. 40 – 43). Równie pozytywnie ocenić trzeba omówione przez Autora inne czynniki kształtujące status rolnictwa, zwłaszcza przy uwzględnieniu zasady zrównoważonego rozwoju i wielofunkcyjności rolnictwa. Uwagi dotyczące wytwarzania w sferze rolnej dóbr publicznych zostały przez Autora trafnie wychwycone i zaprezentowane na tle obszernej literatury zagranicznej, przede wszystkim z dziedziny ekonomii społecznej (m.in. s. 48, 53). Na tym tle, jak się wydaje, nieco zbyt wąsko zaprezentowany został dorobek polskiego piśmiennictwa prawniczego i administracyjnego, które od dobrych kilku lat mierzy się, w większym lub mniejszym zakresie, z problematyką kwalifikacji i znaczenia dóbr publicznych. Pominięcie pewnych publikacji, zwłaszcza tych które nawiązują do problematyki środowiska czy żywności (m.in.: Dobra publiczne w administracji. Red. Marta Woźniak, Ewa Pierzchała. Toruń 2014, ss. 408.; Haładyj Anna, "Strategiczne zasoby naturalne" jako dobra publiczne [w:] Prawne aspekty gospodarowania zasobami środowiska. Tom 1. Korzystanie z zasobów środowiska. Red. Bartosz Rakoczy, Małgorzata Szalewska, Karolina Karpus, Toruń 2014 TNOiK, UMK ss. 428 ; Supernat Jerzy, Dobra publiczne i prawo administracyjne w dobie globalizacji, Administracja 2011 nr 4 s. 151-165;) rzutuje na profil rozważań, które cechuje nachylenie społeczno – ekonomiczne. Uzupełnienie przedmiotowych rozważań o uwagi natury prawniczej, dokonałoby pewnego zrównoważenia tej dysproporcji.

Rozdział drugi nosi tytuł: *„Konkurencja w rolnictwie na tle podstawowych założeń aksjologicznych dotyczących ochrony konkurencji”* (s. 55 – 112). Przyjęta przez Autora koncepcja prezentacji zagadnień, dokonała uporządkowania analizowanej materii w dwóch częściach: punkty 2.2 i 2.3 (s. 59 – 93) zawierają omówienie zagadnień ogólnych i powszechnie obowiązujących reguł konkurencji, zaś punkt 2.4. odnosi się do szczególnych uwarunkowań stosowania konkurencji w rolnictwie (s. 94 – 103). Już z przedstawionego zestawienia, jawi się pewna dysproporcja rozważań. Zgadzać się, co do zasady, z przyjętym przez Autora uzasadnieniem konieczności poprzedzenia rozwiązań szczególnych jakie występują w rolnictwie, rozważaniami ogólnymi - aksjologicznymi konkurencji, należy jednak zauważyć, że zostały one nazbyt rozbudowane. Badania, choć interesujące i wnikliwe, wykraczają poza ramy tematyczne pracy, wskutek czego osłabiają jej przejrzystość i czytelność. Wyraźnie widoczna jest biegła znajomość oraz szczególne zainteresowanie Autora omawianą problematyką. Wskazuje na to zarówno przyjęty obszar badawczy, jak i powołana w tej części literatura przedmiotu, zwłaszcza przypisy o charakterze merytorycznym (por. m.in. przypisy: 268, 288, 316, 320,). Uznając znaczenie badań oraz wyrażając uznanie dla wiedzy Autora, trzeba jednak zwrócić uwagę, że dla tematu pracy, czytelności rozważań oraz dyscypliny prowadzonych badań wyznaczonych tematem

rozprawy, zawarte w tej części pracy rozważania są nazbyt szczegółowe. Brakuje ich syntetycznego uporządkowania, które pozwoliłoby na klarowne wskazanie i uwypuklenie zagadnień o znaczeniu zasadniczym dla tezy głównej postawionej w pracy. Zachowanie dyscypliny poprawiłoby proporcje rozważań, zapobiegło pojawiającym się w treści powtórzeniom (m.in.: s. 98, 100, 102, oraz zagadnienia przywołane w przypisie: 377, 378) oraz odesłaniom do już prezentowanych tez i wniosków lub do dalszych części pracy. Uwagi są tym bardziej zasadne, gdy uwzględnia się, że istota prezentowanych zagadnień wyartykułowana została dopiero pod koniec prowadzonych rozważań. Autor, jak najbardziej trafnie zwraca uwagę, że zjawisko tzw. nożyc cenowych (s. 106) prowadzi do krzywdzącej producentów rolnych dysproporcji w partycypowaniu w korzyściach wynikających z produkcji żywności. Zakres i wielkość partycypacji w produkcji i dystrybucji dobra strategicznego jakim jest żywności, stanowi zaś uzasadnienie dla szczególnego traktowania reguł konkurencji w rolnictwie. Podniesiony kontekst społeczny (zachowanie ładu społecznego) i ogólnoludzki (dostępność i bezpieczeństwo żywności), ma tu znaczenie wyłączające uniwersalne reguły konkurencji. I właśnie z tego względu winien być odpowiednio wyeksponowane w treści rozważań.

Podsumowanie rozdziału ujęte zostało syntetycznie, przez zebranie w punkty dotychczasowych rozważań. Jednak prostą konsekwencją dysproporcji rozważań, jest także dysproporcja w podsumowaniu. Kwestie najważniejsze dla tematu pracy, ujęte są tylko w jednym, ostatnim punkcie V podsumowania (s. 111-112).

Rozdział trzeci zatytułowany „*Relacja pomiędzy polityką Unii Europejskiej wobec sektora rolnego (Wspólną Polityką Rolną) a polityką konkurencji w świetle postanowień Traktatu o funkcjonowaniu Unii Europejskiej*” oddaje zakres rozważań, choć sformułowany został w sposób nader opisowy. Niewątpliwie możliwe jest bardziej lapidarne ujęcie tytułu, bez zniekształcenia zakresu problemowego stanowiącego jego treść. Podobnie, jak w rozdziale poprzednim, Autor uporządkował wątki rozważań w dwóch następujących po sobie częściach: pkt. 3.2. – Polityka konkurencji w postanowieniach TFUE oraz 3.3 Sektorowe oddziaływanie na rolnictwo w świetle TFUE. Rozważania tej części pracy są ujęte proporcjonalnie, a zagadnienia ogólne stanowią tylko wprowadzanie do rozważań szczegółowych odnoszących się do rolnictwa. Prowadzone wywody cechuje konsekwencja i dyscyplina analizy, syntezy i wnioskowania. Zachowana została także chronologia zmian WPR prezentowana na tle zmieniających się okoliczności gospodarczych, społecznych i uwarunkowań międzynarodowych. Autor trafnie zauważa, że modele rozwojowe WPR stanowią opis zmian związanych z realizacją tej polityki, a zmiany polegały na odmiennym

akcentowaniu poszczególnych jej celów oraz wynikającego stąd różnego ukierunkowania instrumentów oddziaływania na rolnictwo (s. 139). Autor podkreśla różnicę w sferze instrumentów gwarancyjno – cenowych a strukturalnych, znacząco wykraczających poza sferę produkcyjną. Ponownie podkreślone zostają szczególne względy efektywności społecznej, realizowanej przez WPR (s. 133 – 134). Jednoznacznie pozytywną ocenę tej części rozważań nieco osłabia zmarginalizowanie czynników międzynarodowych, które w sposób istotny kształtują reguły konkurencji na europejskim rynku rolnym. Autor w sposób sygnalizacyjny, w przypisie nr 493, który choć bardzo obszerny to jednak jedyny, odniósł się do zmiany reguł protekcjonizmu i interwencjonizmu rolnego wynikających z postępującej globalizacji i liberalizacji handlu. Tymczasem, Komisja Europejska w Komunikacie do Parlamentu Europejskiego, Rady, Europejskiego Komitetu Ekonomiczno – Społecznego i Komitetu Regionów (COM 2017. 713 final) „*Przyszłość rolnictwa i produkcji żywności*”, w pkt. 4.1. zwraca uwagę, że nowe porozumienia WTO oraz umowy handlowe oraz postępująca liberalizacja handlu i zwiększony udział w globalnych łańcuchach wartości powodują coraz znaczniejsze ukierunkowanie unijnego sektora rolno – żywnościowego na rynki światowe. Wymaga to zgodności środków WPR z międzynarodowym prawem handlowym oraz nakładania surowych środków dyscyplinujących na te formy wsparcia, które handel taki zakłócają. Także trwające procedury związane z zawieraniem i wdrażaniem porozumień transkontynentalnych, niewątpliwie kształtować będą europejskie reguły konkurencji w rolnictwie. Przyjęte przez Autora rozprawy podejście do problemu, ograniczone do zdawkowego zasygnalizowania wpływu wskazanych czynników na przyszłość konkurencji w sferze rolnej, wypada uznać za niewystarczające. Rozważań w tym zakresie nie ma także w dalszej części pracy, co czyni podniesioną uwagę w pełni zasadną.

Podobnie, za niewystarczające ocenić trzeba wywody ujęte w pkt. 3.3.4.2.3. (s. 146 – 147) *Stabilizacja rynków produktów rolnych*, gdzie reguły konkurencji wydają się mieć znaczenie zasadnicze, tak z uwagi na przedmiot jak i cel regulacji.

Natomiast na szczególne uznanie zasługuje wykorzystanie orzecznictwa TS w drugiej części rozdziału trzeciego, począwszy od pkt. 3.4.1. (s. 151), gdzie Autor w sposób staranny i wnikliwy zebrał, usystematyzował i wykorzystał dorobek Trybunału Sprawiedliwości UE w zakresie ochrony konkurencji w rolnictwie. Bardzo dobrze zaprezentowane zostały także sektorowe reguły konkurencji, omówione na tle prawnych regulacji prawa pierwotnego, w których Autor omówił wszystkie, także kontrowersyjne, zagadnienia zakresu podmiotowego i przedmiotowego, do którego szczególne zasady znajdują zastosowanie. Podsumowanie rozważań zaprezentowane zostało w sposób lapidarny, precyzyjny i klarowny. Jest świadectwem dobrego

przygotowania merytorycznego, opanowania warsztatu naukowego i swobody prezentowania poglądów naukowych.

Rozdział czwarty „Zastosowanie reguł konkurencji dotyczących przedsiębiorstw w sektorze rolnym w świetle prawa pochodnego Unii Europejskiej” **oraz**

Rozdział piąty „Reguły konkurencji w rolnictwie wobec krajowego wsparcia dla rolnictwa na tle przepisów prawa pochodnego UE”, z uwagi na ich merytoryczne powiązanie, omówione zostaną łącznie. Podział materii, a w konsekwencji ich oznaczenie w rozprawie, wynika z systematyki regulacji prawa traktatowego UE (s. 122 – 123). W ramach tej systematyki, rozróżnienie reguł konkurencji następuje przez odwołanie się do kryterium podmiotowego. Ze względu na określenie adresata norm ujętych w tytule VII rozdział I TFUE prawodawca wyróżnia 1. Reguły konkurencji mające zastosowanie do przedsiębiorstw (sekcja 1) oraz 2. Reguły dotyczące pomocy przyznawanej przez państwa. Odpowiednio do wskazanego rozróżnienia Doktorant uporządkował kolejne dwa rozdziały rozważań – na reżim właściwy dla przedsiębiorstw rolnych (rozdział 4) oraz reżim dozwolonej pomocy państwa na rzecz rolnictwa (rozdział 5). Oba rozdziały cechuje konsekwentny układ oraz kolejność rozważań.

Merytoryczna ocena **rozdziału 4** (s. 176 – 240), podobnie jak w odniesieniu do rozdziału 2, koncentruje się wokół naruszeniu proporcji rozważań ogólnych do szczególnych. Wobec określonego na wstępie celu badawczego, uwagi dotyczące reguł konkurencji do przedsiębiorstw w ogólności, mogą i powinny zostać ujęte w sposób bardziej skondensowany i zwarty. Podkreślenia i zaakcentowania wymagają tylko te aspekty, które stanowią o szczególnym traktowaniu i podejściu od przedsiębiorstw rolnych. Pozostając pod wrażeniem zebranego i wykorzystanego dorobku orzecznictwa TS UE w zakresie ochrony konkurencji, postuluję jednak ich selekcję i wykorzystanie w zakresie pozostającym w bezpośrednim związku z tezą główna dysertacji. Ułatwi to utrzymanie toku i czystości wywodów, poprawi czytelność pracy i wyeksponuje zagadnienia odrębne, właściwe dla prezentowanego tematu. Ograniczy liczne i zbędne odesłania od uwag już podniesionych czy omówionych, które zaburzają tok analizy i wnioskowania (zob. m.in.: s. 201, 203, 238). Natomiast, druga część wywodów ujęta w pkt. 4.2.2 i następnych, jest merytorycznie poprawna, wnikliwie opracowana i rzetelnie udokumentowana. Rozważania i tu oparte zostały na dorobku orzecznictwa TS, gruntownie zebranych, uporządkowanych i odpowiednio dobranych dla potrzeb prowadzonego wywodu. Podobnie wysoka ocena odnosi się od sporządzonego podsumowania wywodów (s. 237 – 240), artykułującego zasadnicze wnioski z prowadzonych rozważań.

Rozważania **rozdziału 5** (s. 241 – 279) dotyczą określenia relacji WPR wobec państwowej pomocy dla rolnictwa, a koncentrują się wokół dwóch zasadniczych kwestii problemowych: po pierwsze określenia zakresu stosowania generalnych reguł konkurencji w odniesieniu do państwowej pomocy w rolnictwie; a po drugie redystrybucyjnej funkcji państwa w działaniach subwencyjnych (s. 242). W tym kontekście omówione zostały przesłanki stosowania zakazu pomocy w odniesieniu do pomocy selektywnej, zakłócania konkurencji oraz wpływu na handel między państwami członkowskimi. Szczególnie ważne i trudne do ujęcia okazały się podjęte przez Autora rozważania na tle regulacji prawa pochodnego. Podkreślić należy, że Autor musiał tu zmierzyć się z bardzo rozbudowanym i szczegółowym ustawodawstwem europejskim. Z zadaniem tym, co do zasady, poradził sobie w treści prowadzonych wywodów, ale już równie skutecznej konsekwencji zabrakło w przypisach. Redakcja przypisów m.in. 715, 723, 735 (rozdział 4) oraz 896, 916, 926 (rozdział 5) budzi zastrzeżenia, co do potrzeby tak obszernych przytoczeń.

Zakończenie (s. 280 – 288) pracy ujęte zostało w punktach, które w sposób syntetyczny przedstawiły wyniki dotychczasowych rozważań i sformułowały *de lege lata* wnioski końcowe. I należy żałować, że Autor nie pokusił się o sformułowanie uwag *de lege ferenda*. Realia pogłębiającej się globalizacji obrotu gospodarczego, w tym produktami rolnymi i żywnościowymi, niewątpliwie stanowiąc będą poważny czynnik kształtujący reguły konkurencji.

6. Ocena końcowa

Rozprawa doktorska mgr Pawła Popardowskiego jest nowatorska oraz porusza zagadnienia aktualne i ważne społecznie i gospodarczo. Jednoznacznie zasługuje na pozytywną ocenę końcową. Podniesione w treści uwagi odnoszą się do mankamentów natury redakcyjnej, i nie obniżają pozytywnej oceny merytorycznej rozprawy doktorskiej mgr Pawła Popardowskiego, która wynika z bardzo dobrze opanowanego warsztatu naukowego. Rozważania są prawidłowo oparte na analizie ustawodawstwa, poglądów doktryny i orzecznictwa sądowego. Rozprawa stanowi też oryginalne rozwiązanie problemu naukowego, świadczące o umiejętności samodzielnego prowadzenia pracy naukowej przez Doktoranta. Podkreślić należy, że uwagi i rozważania z wykorzystaniem dorobku naukowego pozaprawnych dziedzin wiedzy i nauk - w szczególności nauk socjologicznych i ekonomicznych - nadały badaniom prezentowanym w pracy charakter pogłębionych i wszechstronnych, pozwalających na perspektywiczne ujęcie prezentowanych zagadnień. Niewątpliwie przesądzają o szczególnej wartości recenzowanej pracy. Należy też podkreślić, że tak szeroko zakrojone badania, oparte na tak obszernym materiale źródłowym, są

niezwykle rzadkie w doktorskich pracach prawniczych, wymagają dużego zaangażowania czasu oraz poszerzonej wiedzy. I tak właśnie należy ocenić pracę Autora recenzowanej rozprawy.

W konkluzji stwierdzam, że recenzowana rozprawa spełnia warunki określone w art. 13 ust. 1 ustawy z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki (tekst jedn. Dz.U. z 2017, poz. 1789,) i może być przyjęta jako rozprawa doktorska. Wnioskuje o dopuszczenie Pana mgr Pawła Popardowskiego do dalszych etapów przewodu doktorskiego.